

Михайло Димид, Митр. Прот.
Доктор, Директор Інституту Церковного Права,
Український Католицький Університет

ПОНЯТТЯ ЦЕРКВИ У СЬОГОДНІШНІЙ КУЛЬТУРІ

Доповідь представляє короткий історичний аналіз прогресу культури в різних епохах та позицію Церкви щодо неї. Церква — авангард культури середньовіччя; Церква — совість культури пост-модерну.

Ключові слова: культура, виховання, релігія, Церква, стилі мистецтва, культурні процеси, тощо.

Другий Ватиканський Собор 7 грудня 1965 року у "Душпастирській Конституції про Церкву у сучасному світі" ("Gaudium et spes") зазначає, що під поняттям "культура" слід розуміти "все те, чим людина вдосконалює і виявляє різноманітні дарування своєї душі і тіла; старанься своїм пізнанням і трудом перебрати у свою владу увесь світ; розвитком звичаїв і інституцій гуманістичним вчиняє життя громадське, і в сім'ї, і в цілій громадській спільноті; а вкінці, своїми ділами з бігом часу виявляє свої великі духовні переживання і прагнення, ними обмінюється і їх зберігає, щоб послужили вони для прогресу багатьох, а то й цілого людського роду" [3, с. 567].

Слово "культура", яке ми використовуємо у нашій щоденній мові, своїм етимологічним походженням сягає латинського поняття "cultura" (лат.: "розвиток", "виховання", "освіченість"), котре у свою чергу твориться від "cullus" і перекладається як "почитання", "поклоніння", "культ" [7]. Це словотворення відображає релігійний фундамент культури, як основної діяльності людини: "...Множтеся і наповняйте землю та підпорядкуйте її собі; пануйте над рибою морською, над птаством небесним і над усяким звірем, що рухається по землі" (Бт. 1:28). Людина повинна застосовувати свій творчий потенціал і дар свободи, що є найкращим виявом культури, оскільки є відповідальною перед Творцем за землю, за історію суспільства, будучи абсолютним суб'єктом культури. Поняття "культура" включає у себе як історичний, так і суспільний елементи, розвиваючись у людській історії вона приймає етнографічні характеристики. Саме у такому сенсі ми говоримо про плюралізм культур [3, с. 567]. Кожна людина, як окремий індивід, певного історичного періоду, народу, віку, творить із подібними їй індивідуумами визначене середовище, із котрого черпаються блага для

суспільного розвитку та для розвитку самої особистості. Через наявність різноманітних способів використання речей, меж самовиявлення, плекання релігійности, науки, мистецтва і краси виникають численні обставини життя і творяться різні пріоритети та способи устрою життєвих благ [3, с. 567].

Коли говорити про християнську віру і культуру найперше слід зазначити, що їх зв'язок започаткований самими Апостолами через ряд діалогів із язичниками [6, с. 127(142)]. Наприклад, настановча розмова святого апостола Павла із греками в Ареопазі про сенс релігії та низка інших подій. У Старому Заповіті Бог-Ягве об'являє себе вибраному народові у способи, притаманні культурам і формам тогочасних історичних епох. Подібно чинить і Церква у Новозавітніх часах, використовуючи різні обставини, застосовуючи новітні винаходи, щоб донести всім народам слова Благовісті, таким чином уможливаючи спасіння. Церква Христова здійснює момент інкультурації, — входження у культури, щоб у кожному окремому амб'єнті якомога краще дати можливість вірним дослідити та глибше зрозуміти сенс Христа і Його ролі Спасителя, але в той самий час, будучи посланою до всіх народів, Церква не зв'язується виключно і нерозривно із окремими традиціями чи новітніми звичаями [3, с. 571]. Вона радше зберігає і плекає свою власну Традицію, маючи спільну частку з різними культурами, яка приносить користь і збагачення як самій Церкві, так і культурам учасникам спільності.

Неможливо не зазначити ще одного нюансу, чи не головного у цьому поєднанні Церкви і культури. Церква Христова через Божу благодать виступає джерелом відновлення культури. І робить вона це на двох рівнях: а) персональному — відживляючи культуру впадої у гріх людини, очищуючи її, усуваючи зло; б) загальному рівні — очищуючи духовні цінності народу, підносячи його культуру, оновлюючи звичаї. Хорошим прикладом свідції Церкви і культури є Українська греко-католицька церква, яка відіграла ключову роль у відродженні національної свідомості українського народу.

Нерідко, однак, траплялось і так, що згадана нами інкультурація не ставала взаємодією чи проникненням, а навпаки, виливалась у сутичку культур. Пам'ять про перше тисячоліття історії несе у собі здебільшого світлі моменти екстенсивного поширення християнської культури поміж поганських народів, проте тут присутній ряд подій, коли стихія конфліктних ситуацій розгорялась у повній силі, цим самим призводячи до насильства,гноблення, утисків, а навіть і смертей. Містячи такий грандіозний досвід у пам'яті минулого, як зауважує ка-

закінчення XIX ст.) [5, с. 145–163]. Поряд із науковими відкриттями, удосконаленням мистецтва, зародженням новітніх форм суспільного ладу відбувається послідовність явищ знаних як Реформація — Контрреформація, а в аспекті культури — Ренесанс і Бароко, котрі заторюнули практично усі сфери життя людини, залишивши глибокий слід як в історії, так і культурі суспільства. Звичайно, що важко поставити в один ряд Реформацію і Ренесанс, які відбувалися у різних країнах. Як констатувє академік Мирослав Попович у статті "Культура України в XIV — XVII ст.", "соціально-культурний розвиток пішов різними шляхами на північ і на південь від лінії Альп. Там де здавна був "Захід", тобто в частині Середземномор'я на захід від Адріатики, в Італії, Провансі, Іспанії і прилеглих до неї регіонах, збереглася католицька конфесія, і культурна історія протікала в рамках цивілізації "латинів" [5, с. 145–163].

Якщо ж розглядати культуру середньовіччя загалом, потрібно зазначити, що вона пережила глибоку християнізацію, котра в першу чергу спрямовувалась у внутрішній вимір, чи пак інтенсифікувалась, етизуючи суспільство. Християнство зміцнило існуючий суспільний порядок. Хоча само у собі християнство розділилось на конфесії, однак значно сакралізувало суспільний простір і самохристиянізувалось. Наступні культурні течії й епохи в історії культури. Пієтизм і Просвітництво виступали уже не як щось новітнє, але як два різних підходи до питання раціоналізму і десакралізації. При тому Пієтизм реагує на секуляризацію світу, абсолютно відкинувши її, а Просвітчення свідомо продовжує і плекає дію раціоналізму, пов'язуючи секуляризацію з філософією та усуваючи теїзм [8, с. 273].

У скорому часі Тридцятилітня війна (1618–1648) поклала кінець Священній Римській імперії, котра розпалась на 335 самостійних держав, що було санкціоновано Вестфальським мирним договором. Світ, а головно Європа, фактично від середини XVII ст., розпочинає нову сферу культурних, політичних та міждержавних відносин. Значно активізується й інтенсивно розвивається політика міжнародної дипломатії. Дипломатичні представники багатьох країн вперше заявляють про необхідність кодифікації й опрацювання законів і звичаїв війни; доміантною стає ідея Г. Гроція, — "пом'якшення прав і законів війни" [2, с. 56].

Що стосується Римсько-Католицької Церкви, то вона, завжди будучи пропагандистом ідей життя, гуманності і прав людини, не могла залишатись осторонь моментів їх вирішення. Окрім того, за триста років, що минули з часу проведення Тридентського Собору, ситуація Церкви змінилася настільки, що визріла необхідність дати собі звіт про минуле і зробити певні висновки на майбутнє. Період понтифікату Римсь-

суспільного розвитку та для розвитку самої особистості. Через наявність різноманітних способів використання речей, меж самовиявлення, плекання релігійності, науки, мистецтва і краси виникають численні обставини життя і творяться різномірні пріоритети та способи устрою життєвих благ [3, с. 567].

Коли говорити про християнську віру і культуру найперше слід зазначити, що їх зв'язок започаткований самими Апостолами через ряд діалогів із язичниками [6, с. 127(142)]. Наприклад, настановча розмова святого апостола Павла із греками в Ареопазі про сенс релігії та низка інших подій. У Старому Заповіті Бог-Ягве об'являє себе вибраному народові у способи, притаманні культурам і формам тогочасних історичних епох. Подібно чинить і Церква у Новозавітніх часах, використовуючи різні обставини, застосовуючи новітні винаходи, щоб донести всім народам слова Благовісті, таким чином уможливаючи спасіння. Церква Христова здійснює момент інкультурації, — входження у культури, щоб у кожному окремому амб'єнті якомога краще дати можливість вірним дослідити та глибше зрозуміти сенс Христа і Його ролі Спасителя, але в той самий час, будучи посланою до всіх народів, Церква не зв'язується виключно і нерозривно із окремишими традиціями чи новітніми звичаями [3, с. 571]. Вона радше зберігає і плекає свою власну Традицію, маючи спільну частку з різними культурами, яка приносить користь і збагачення як самій Церкві, так і культурам учасникам спільності.

Неможливо не зазначити ще одного нюансу, чи не головного у цьому поєднанні Церкви і культури. Церква Христова через Божу благодать виступає джерелом відновлення культури. І робить вона це на двох рівнях: а) персональному — відживляючи культуру впалої у гріх людини, очищуючи її, усуваючи зло; б) загальному рівні — очищуючи духовні цінності народу, підносячи його культуру, оновлюючи звичаї. Хорошим прикладом свіддві Церкви і культури є Українська греко-католицька церква, яка відіграла ключову роль у відродженні національної свідомості українського народу.

Нерідко, однак, траплялось і так, що згадана нами інкультурація не ставала взаємодією чи проникненням, а навпаки, виливалась у сутічку культур. Пам'ять про перше тисячоліття історії несе у собі здебільшого світлі моменти екстенсивного поширення християнської культури поміж поганських народів, проте тут присутній ряд подій, коли стихія конфліктних ситуацій розгорялась у повній силі, цим самим призводячи до насильства, гноблення, утисків, а навіть і смертей. Містячи такий грандіозний досвід у пам'яті минулого, як зауважує ка-

рдинал Римсько-Католицької Церкви, президент Папської Ради у справах культури Поль Пупар, "це спонукає нас не тікати від стихій конфлікту з нашою культурою, але зустрічати без гніву чи насильства, не з самою тільки доктриною, а скоріше із цінною відповіддю християнського свідчення і навіть святості. Це найголовніший урок, що його нам дає досвід першого тисячоліття" [6, с. 127–142].

Глибший та інтенсивніший досвід взаємозв'язку Церкви із культурою людство переживає у другому тисячолітті. Вже самі початки нового тисячоліття (1054 р.) внесли дисфункцію у Церкву, виявляючи глибинну відмінність розуміння культури, ментальності, традиції східної і західної частин Римської імперії. Незважаючи на такий початок, Церква в жодному разі не переставала плекати культуру, лишень розвивала її з певними характерними ознаками Сходу чи Заходу. Так, починаючи з XI ст., Європу заповнює Романістика: храми перетворюються у могутні твердині, справжні Божі фортеці зі зміненою архітектурною концепцією, покликаною досягти ритмічного членування церковної будівлі у взаємозв'язану систему; ючиться тривала боротьба між Церквою і державою за владу [8, с. 136]. По-іншому презентує свою культуру XII ст. Зародившись у Франції і поширившись по всьому Заходу, Готика поринала у височінь. Сакральна архітектура як найяскравіший елемент тогочасної культури у своїй композиції виражає єдність простору: стрілісті стелі храмів, каркасний метод конструкції з величними боковими вікнами-вітражами, піднесення духу людини. В університетах розквітає богослов'я, започатковуючи новий крок у науці. Всесвітньо відомий митець Джотто винаходом новітньої технології "трізайль" здійснює революцію у живописі, вносячи у полотна єдиний кут зору і єдиний кут падіння світла. Із запропонованою ідеєю багатоголосся Філіпа де Вітрі ("Ars nova") прогресує і музика [8, с. 186].

На Сході до XV ст. у повній силі розквітає мистецтво Візантії, виліваючись у форму Ренесансу, який згодом буде названо Ренесансом Палеологів. Культура орієнтується на античні зразки, щораз ускладнюючи динаміку, урізноманітнюючи мистецтво мозаїк. На жаль, остаточної кульмінації східної культури так і не вдалося досягти через мусульманські завоювання, котрі відтіснили християнство на узбіччя суспільства.

Європейці також переживають розквіт епохи Ренесансу, яка вважається надзвичайно колоритною й яскравою у сенсі культурному і соціальному. Предвісниками епохи Відродження (Rinascimento) були Данте, Бокаччо і Петрарка. Класично Ренесанс поділяють на ранній (1420–1500), золотий (1500–1540) і пізній (англійці датують період його

закінчення XIX ст.) [5, с. 145–163]. Поряд із науковими відкриттями, удосконаленням мистецтва, зародженням новітніх форм суспільного ладу відбувається послідовність явищ знаних як Реформація — Контрреформація, а в аспекті культури — Ренесанс і Бароко, котрі заторювали практично усі сфери життя людини, залишивши глибокий слід як в історії, так і культурі суспільства. Звичайно, що важко поставити в один ряд Реформацію і Ренесанс, які відбувалися у різних країнах. Як констатує академік Мирослав Попович у статті "Культура України в XIV — XVII ст.", "соціально-культурний розвиток пішов різними шляхами на північ і на південь від лінії Альп. Там де здавна був "Захід", тобто в частині Середземномор'я на захід від Адріатики, в Італії, Провансі, Іспанії і прилеглих до неї регіонах, збереглася католицька конфесія, і культурна історія протікала в рамках цивілізації "латинів" [5, с. 145–163].

Якщо ж розглядати культуру середньовіччя загалом, потрібно зазначити, що вона пережила глибоку християнізацію, котра в першу чергу спрямовувалась у внутрішній вимір, чи пак інтенсифікувалась, етизуючи суспільство. Християнство зміцнило існуючий суспільний порядок. Хоча само у собі християнство розділилось на конфесії, однак значно сакралізувало суспільний простір і самохристиянізувалось. Наступні культурні течії й епохи в історії культури. Пієтизм і Просвітництво виступали уже не як щось новітнє, але як два різних підходи до питання раціоналізму і десакарізації. При тому Пієтизм реагує на секуляризацію світу, абсолютно відкинувши її, а Просвітництво свідомо продовжує і плекає дію раціоналізму, пов'язуючи секуляризацію з філософією та усуваючи теїзм [8, с. 273].

У скорому часі Тридцятилітня війна (1618–1648) поклала кінець Священній Римській імперії, котра розпалась на 335 самостійних держав, що було санкціоновано Вестфальським мирним договором. Світ, а головню Європа, фактично від середини XVII ст., розпочинає нову сферу культурних, політичних та міждержавних відносин. Значно активізується й інтенсивно розвивається політика міжнародної дипломатії. Дипломатичні представники багатьох країн вперше заявляють про необхідність кодифікації й опрацювання законів і звичаїв війни; домінантною стає ідея Г. Гроція, — "пом'якшення прав і законів війни" [2, с. 56].

Що стосується Римсько-Католицької Церкви, то вона, завжди будучи пропагандистом ідей життя, гуманності і прав людини, не могла залишатись осторонь моментів їх вирішення. Окрім того, за триста років, що минули з часу проведення Тридентського Собору, ситуація Церкви змінилася настільки, що визріла необхідність дати собі звіт про минуле і зробити певні висновки на майбутнє. Період понтифікату Римсь-

закінчення XIX ст.) [5, с. 145–163]. Поряд із науковими відкриттями, удосконаленням мистецтва, зародженням новітніх форм суспільного ладу відбувається послідовність явищ знаних як Реформація — Контрреформація, а в аспекті культури — Ренесанс і Бароко, котрі заторкнули практично усі сфери життя людини, залишивши глибокий слід як в історії, так і культурі суспільства. Звичайно, що важко поставити в один ряд Реформацію і Ренесанс, які відбувалися у різних країнах. Як констатує академік Мирослав Попович у статті “Культура України в XIV — XVII ст.”, “соціально-культурний розвиток пішов різними шляхами на північ і на південь від лінії Альп. Там де здавна був “Захід”, тобто в частині Середземномор’я на захід від Адріатики, в Італії, Провансі, Іспанії і прилеглих до неї регіонах, збереглася католицька конфесія, і культурна історія протікала в рамках цивілізації “латинів” [5, с. 145–163]..

Якщо ж розглядати культуру середньовіччя загалом, потрібно зазначити, що вона пережила глибоку християнізацію, котра в першу чергу спрямовувалась у внутрішній вимір, чи пак інтенсифікувалась, етизуючи суспільство. Християнство зміцнило існуючий суспільний порядок. Хоча само у собі християнство розділилось на конфесії, однак значно сакралізувало суспільний простір і самохристиянізувалось. Наступні культурні течії й епохи в історії культури. Пієтизм і Просвітництво виступали уже не як щось новітнє, але як два різних підходи до питання раціоналізму і десакарлізації. При тому Пієтизм реагує на секуляризацію світу, абсолютно відкинувши її, а Просвіщення свідомо продовжує і плекає дію раціоналізму, пов’язуючи секуляризацію з філософією та усуваючи теїзм [8, с. 273].

У скорому часі Тридцятилітня війна (1618–1648) поклала кінець Священній Римській імперії, котра розпалась на 335 самостійних держав, що було санкціоновано Вестфальським мирним договором. Світ, а головне Європа, фактично від середини XVII ст., розпочинає нову сферу культурних, політичних та міждержавних відносин. Значно активізується й інтенсивно розвивається політика міжнародної дипломатії. Дипломатичні представники багатьох країн вперше заявляють про необхідність кодифікації й опрацювання законів і звичаїв війни; домінантною стає ідея Г. Гроція, — “пом’якшення прав і законів війни” [2, с. 56].

Що стосується Римсько-Католицької Церкви, то вона, завжди будучи пропагандистом ідей життя, гуманності і прав людини, не могла залишатись осторонь моментів їх вирішення. Окрім того, за триста років, що минули з часу проведення Тридентського Собору, ситуація Церкви змінилася настільки, що визріла необхідність дати собі звіт про минуле і зробити певні висновки на майбутнє. Період понтифікату Римсь-

рні надбання Візантійської традиції, Київська Русь порівняно швидко вийшла на власний шлях національного і культурного розвитку, який, проте, тісно пов'язував її з колишніми учителями [9].

"Кожна історична епоха має певні особливості, — пише В. Бокань у своїй праці "Культурологія". — Історичний процес розвивається циклічно, мирні періоди співжиття чергуються із конфліктними" [1, с. 107]. Ті чи інші історичні умови й обставини життя суспільства чи нації впливають у всьому життєвому спектрі народу, перш за все у культурній його традиції. Із розвитком та видозміненням історії динамічно міняється у своєму розвитку культура на загальному рівні нації, з якої уже безпосередньо, як із джерела, черпають окремі індивіди. Не є нашою метою аналіз культурного розвитку в тих чи інших епохах, однак зазначимо, що Церква, як домінуюча складова творчого процесу культури, завжди займала позицію "на вістрі". Не була вона остороною і тоді, коли суспільство під впливом ідей раціоналізму десакралізувало культуру, — а протиставлялась; не є Церква і в сьогоденні відокремленою від культурних тенденцій та формувань.

Мислення людини XXI ст. суттєво відрізняється від наших попередників. Культуральні процеси збагачуються рядом нових креативних видів: телебачення, фотографія, радіо, комп'ютерні технології. Популярними стали формальні течії, які дали мистецтву як позитивну, так і негативну системи цінностей; з'явилося нове спрямування — масова культура, яка працює на догоду певним силам — політичним партіям і рухам, яких наприкінці XIX — на початку XX ст. з'явилося безліч. Відбувся поділ між високою культурою і маскультурою" [1, с. 111]. Масова культура сьогодення характеризується охопленням усіх вікових категорій населення, встановленням певних культурних стандартів у широких масштабах із притаманними їм ознаками глобалізації, а то і планетарного рівня. Сучасна мас-медіа виливає потоки інформації, ліплячи суспільні міфологеми, шукаючи кумирів, скеровуючи людину у потрібне русло. Сьогодні реальну функцію інкультурації та насадження парадигм творить маскультура, замінивши певним суспільним колам попередні авторитети.

Наприкінці XX ст., Україна отримала своє таке сподіване й очікуване право самостійності. Після ейфорії перших років незалежності помічаємо, як така бажана ідеологічна свобода викривляється та трансформується у всюдозволеність, разом з якою в Україну вливається увесь "треш" західного світу. Міняються пріоритети цінностей, забувається батьківська культура, етика і мораль. Відроджена виходом із підлілля церковність буденні й усувається на задній план. Протагоніс-

том всеобіймаючої суспільно-культурної ідеї сьогодення стає, на жаль, зовсім не Церква, а ринок із його економічними моделями і матеріально-фінансовою системою. Фінансова стабільність здебільшого заміняє поняття "духовні вартості". Підміна таких підставових понять не може не відобразитись на культурі суспільства. Тактика дії сучасної Церкви з її способами реалізації у суспільстві подібна радше до партизанської війни або дії окремих загонів, аніж до наступального походу. Однак залишається факт, що, будучи Божою установою, вона ніколи не перестане бути актуальною, як не може перестати бути актуальним сам Бог і саме запитання: "що ж чекає людину після смерті"?

Не можна сьогодні відкрито сказати, що Церква залишається культурним авангардом суспільства. Та й немає їй потреби бути ним. Не може Церква очолювати деструктивну культуру суспільства, де панують ідеї гомосексуалізму, лібералізму, культури смерті — евтаназії та інше. Церква — совість суспільства, і її обов'язком було, і завжди залишиться реагувати на "акультурність" нації, неприродність людських посядань, застерігати від аморальності діянь. Вона ж це робить способами, які їй лишень притаманні, які, радше ніж бути протагоністом на сцені маскультури, полягають у тому, щоб бути завчасною, яка настільки скорегує з часом моральні манери сучасного існування, що знову культура включатиме поняття: людина творча в повному розумінні тільки тоді, коли вияв її існування буде позитивно позиціонований до свого Творця.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Бокань В. Культурологія. — К., 2000.
2. Дмитрієв А. І., Муравйов В. І. Міжнародне публічне право. — К., 2001.
3. Душпастирська Конституція про Церкву у сучасному світі *Gaudium et spes* [Радість і надія] // Документи Другого Ватиканського Собору. — Львів, 1996.
4. Лортц Й. История Церкви. — В 2 томах. — Т. II. — Москва, 2000.
5. Полович М. Культура України в XIV-XVII ст. // *Колелія*. — К., 1995. — № 7-8. — С. 145–163.
6. Пулар П. Кард. Релігія і культура у сучасному світі // *Колелія*. — К., 1995. — № 5. — С. 127–142.
7. Светские наука, культура, образование / Основы социальной концепции Русской Православной Церкви // <http://www.church.by/resources/Dir0006/Dir0026/Page0034.html>.
8. Хроника христианства / Перевод с германского В. Годфрида. — Москва, 1999.
9. http://iai.donetsk.ua/_u/iai/dtp/CONF/11/articles/sec2/s2a4.html.
10. <http://www.vesna.org.ua/bxt/subtelny/stukr/24.html>.

THE NOTION OF THE CHURCH IN CONTEMPORARY CULTURE**Michael Dymyd**

The report presents a short historical analysis of the cultural progress in different epochs and the position of the church concerning it. Church is the vanguard of the culture of the medieval Ages; Church is the consciousness of the post-modern culture.

Key words: culture, education, religion, Church, art styles, cultural processes and others.